

YAZILMAMIŞ SEYAHATNAMELER*

Hadi Şenol

Öz

İnsanın gen tarihini araştırarak bilim adamlarının, büyük bir olasılıkla karşılaşacakları devamlılığı olan ilk gen, insanların gezginci yapılarını anlatan gen olabilir kanımca. Homo sapiens olarak adlandırılan bu tür, ilk günlerinden yani, avcılık ve toplayıcılıktan başlayarak sayısal anlatım ile yetmiş bin yıllık serüvenleri boyunca, kısacası günümüze dek, kimi kez, kendi istekleri ile kimi kez de hiç istemedikleri halde göçmek zorunda kalmışlar. Öncesinde bir yaşama savaşı olarak başlayan bu göç, sonraki yıllarda insanların hiç istemedikleri halde yaşadıkları yeri terk etmeleri zorunluluğu olarak karşılına çıkar. Peygamberler tarihini şöyle bir gözden geçirdiğimizde hicrete zorlanmayan çok az peygamberin olduğunu görürüz. Bu göçleri bir yerde gönüllü ya da zorunlu seyahatler olarak adlandırdığımızda, göçenlere ilk aşamada, büyük zorluklar çekilmez bir hayat yükleseler de, ardından gelen kuşaklara edinilen deneyimlerden doğan önemli kazanımlar sağladılar. Hayli geniş bir perspektife sahip olan “Yazılmamış Seyahatlerin” giriş bölümünü oluşturacak bu bildiri; bilimsel yaklaşımla köken efsaneleri ve peygamberler tarihinde altı çizilmesi gereken noktalara değinilerek konunun ana hatları sergilenecektir.

Anahtar Kelimeler: seyahatname, mitoloji, yalnız ağaç

UNWRITTEN TRAVELS

Abstract

In my opinion, the scientist who searches the gene history of human being most likely encounter the first continuity gene is the traveller build of the human gene. The human type called Homo Sapiens, from the beginning of life cycle, starting from hunting and collecting throughout the seventy thousand year adventure, in short, until today, some times with their own request, some times unintentionally had to migrate. Before the migration started as

* Bu makale, IV. Uluslararası Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu (25-27 Ekim 2018/ Ankara-Türkiye)'unda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.
e-posta: hadisenol48@gmail.com

battle of living, in next years the human had to leave where they live unwillingly. If we review the history of Prophets, we see prophets forced to emigration barely. If we call these migration as volunteer or obligatory, in the first step big difficulties and unbearable life are loaded to the migrants, also enables significant gain to the next generations. The points that have to be underlined on mits of origins and history of prophets will be impressed and outline of the theme will be exhibited in this article that will be the opening of “Unwritten Travels” which has an extensive perspective.

Key Words: *travelogue, mythology, lonely tree*

İnsanın gen haritasını, tarihsel bakış açısı ile araştırarak bilim insanlarının, büyük bir olasılıkla karşılaşacakları devamlılığı olan ilk gen, insanların gezginci yapılarını anlatan gen olabilir kanımca. Homo Sapiens olarak adlandırılan bu tür, ilk günlerinden yani, avcılık ve toplayıcılıktan başlayarak sayısal anlatım ile yetmiş bin yıllık serüvenleri boyunca, kısacası günümüze dek, kimi kez, kendi istekleri ile kimi kez de hiç istemedikleri halde göçmek zorunda kalmışlar.

Altın hilal olarak bilinen kara parçası; bir ucu Kuzey Afrika'dan başlayan bir yarım daire, bu yarım daire, Mezopotamya'yı tümü ile kat ettikten sonra, Arap yarımadasında sonlanır. İlk insanın bu bölgede yeryüzüne ayak bastığı söylenir. Bu insanlar önce çölü aşmak zorunda kalırlar. İnsan hafızasına yerleşen en zor seyahatlerden biri kanımca çölleri aşmak olmalı. Sürekli serap ve sürekli susuzluk ve açlıkla savaşarak çölleri aşılar. İkinci önemli sınav dağların aşılması ile başarılıdır. Son hareket okyanuslardaki adalara geçişin gerçekleştirilmesi ile insanoğlu Dünya adlı gezegeni yurt edinir.

Öncesinde bir yaşama savaşı olarak başlayan bu göç, sonraki yıllarda insanların hiç istemedikleri halde yaşadıkları yeri terk etmeleri zorunluluğu olarak karşılırlarına çıkar. Peygamberler tarihini şöyle bir gözden geçirdiğimizde hicrete zorlanmayan çok az peygamberin olduğu görülür.

Bu göçleri bir yerde gönüllü ya da zorunlu seyahatler olarak adlandırdığımızda, göçenlere, ilk aşamada zorluklar, çekilmez bir hayat yükleseler de, ardlarından gelen kuşaklara, edinilen bu deneyimler önemli kazanımlar sağlar. Hayli geniş bir perspektife sahip olan “Yazılmamış Seyahatlerin” giriş bölümünü oluşturacak bu bildiri; bilimsel yaklaşımla, köken, mitoloji, efsaneler ve peygamberler tarihinde altı çizilmesi gereken noktalara değinerek konunun ana hatlarını belirlemeye çalışacağım.

Arjantinli yazar Alberto Manguel, “Kelimeler Şehri” adlı kitabına “Kassandra’nın Sesi” adlı bölümle başlar. Kassandra; Troya kralı Priamos’un Hakebe’den olan kızı. Hektor ve Paris’in kız kardeşi. Troya’nın geleceğini görüp dillendiren bir kâhin olan Kassandra’nın öyküsü iki farklı efsane ile anlatılır. İlki Kral Priamos ile eşi Hakebe Apollon şerefine, şehir dışında bulunan bir tapınakta şenlik düzenler. Tören sonunda kral ve eşi çocuklarını tapınakta unutup evlerine dönerler. Ertesi sabah almaya geldiklerinde korkunç bir manzara ile karşılaşır. Kassandra ile ikizi Helenos beşiklerinde uyuyorlar ama iki yılan çevrelerini sarmış, onların gözlerini ve kulaklarını yalıyor. Bu eylemle çocukların duyuları açılmış, normal insanların göremediklerini görüyor ve duyamadıklarını duyma yeteneğini kazanmış oluyorlar. Kısacası ikisi de kâhin olmuşlar. Başka bir efsanede ise Kassandra’nın kâhinliği şöyle anlatılır; Tanrı Apollon Priamos’un güzel kızına âşık olur. Kassandra’ya eğer kendisinin olursa, kâhinlik yeteneğini hediye edeceğini söyler. Kız kabul eder, ancak önce yeteneğin verilmesi şartı ile der. Yeteneği elde ettikten sonra tanrı Apollon’a onun olmayacağını söyler. Bu durum karşısında Apollon kızın ağzına tükürünce yetenek onda kalsa da, hiç kimsenin ona inanmamasını sağlar. Kısacası Kassandra’nın sesi ya da çılgınlığı, günümüzde bilinçli, bilgin, uzağı gören insanların yaşadıklarını yansıtır. Her ne kadar doğruyu söyleseler de çevresindekileri bir türlü söylediklerine inandıramazlar.

Alberto Manguel bu bölümde; yirminci yüzyılın yirmi romanından birisi kabul edilen Berlin-Aleksander Meydanı’nın yazarı Alfred Döblin’i şöyle anlatır:

“1929 tarihli en ünlü romanı “Berlin Alexanderplatz” da betimleyeceği Doğu Almanya’nın kenar mahallelerinde muayenehanesini açmadan önce Döblin, Birinci Dünya Savaşı’nda Alman ordusunda sıhhiye subayı olarak görev almıştı. Tuhaf çelişkilerin adamıydı: İleri yaşlarında Katolikliği kabul eden Prusyalı bir Yahudi, Rus devriminin ilkelerine karşı çıkan radikal bir sosyalist, psikanalizin doğmalarından şüphe duyan Freud hayranı bir psikiyatr ve devamlı kendi kurallarını çiğneyen coşkulu bir edebiyatın taraftarı olmasına rağmen, kurmacasının temel mitolojisini Kitabı Mukaddes’in geleneksel kitaplarında arayan bir yazardı. Yirminci yüzyılın dünyasının değişen kimliğini ele alırken, kahramanı Eski Ahit’in sıradan adamı Eyüp’tü. Eyüp acı çeker ama uysal değildir, sesi çıkar ama rahatsız etmez, haksız mağduriyetin kusursuz örneğidir o.”

Manguel’in sözünü ettiği bu kahraman bizim dünyamızda; sabrın tartışmasız simgesi olan ve dayanılmaz acılar karşısında boyun eğmeyen dürüstlüğü ve yiğitliği ile anılan Eyüp Peygamberdir.

Benzer bir yaklaşımı hemen hemen tüm ömrünü “Dinler Tarihi”ne adanmış olan Mircea Eliade’da görürüz. “İmgeler ve Simgeler” adlı kitabının Psikoloji ve Dinler tarihi adlı bölümüne şu cümlelerle başlar. “Dine yabancı (profan, dindışı) birçok kimse dinler tarihçisinin yönelimine gıpta etmektedir. Tüm dinlerin büyük mistikleri ile iştigal etmekten, imgeler ve gizemler arasında yaşamaktan tüm ulusların mitlerini okuyup anlamaktan daha soylu ve zenginleştirici bir uğraş olabilir mi?” sorusunu tüm insanlığa yöneltir Mircea Eliade.

Biz yeniden “Yazılmamış Seyahatnameler”e dönelim. Onlar hiç yazılmamış olsalar da, efsaneleşen öykülerimizdir aslında. Bu öyküleri yaşayanlardan çok, sonraki kuşaklar dillendirir. Her dile getirilişte öykü biraz daha uzar bir şeyler daha kazanır. Bu kazanımların ardında anlatanın kendince eklediği birtakım övgülerden çok, bir mitoloji kahramanı yaratma düşüncesi yer alır. Bu çaba giderek kutsal sayılan kimi mitlere dönüşür. Kısacası kahramanımız mitolojideki “Yalnız Ağaç” ya da “Kuru Ağaç” kavramlarını çağrıştırmaya başlar.

Yalnız ağacın yalnızlığı teklîğinden daha çok yabancılık çeken bir yalnızlığı hatırlatır. Kısacası yaşananlar bir muhacirin dramıdır. Ne var ki, zamanla bu yalnızlık bir efsaneye dönüşüp soyu devam ettirenler için birer hayat ağacı olurlar.

Kaldı ki, yazılmış seyahatnamelerin kimilerinde yazıya dökülmeyen seyyahın düşüncesinin bir yerlerine gizlediği bir aranma vardır. Kaybettiği bir kıymetliyi arama. Bunun en güzel örneği Marco Polo’nun “Dünyanın Hikâye Edilişi” adlı kitabına kapsamlı bir giriş yazan Stephane Yerasimos’un yazısında yer alır. Yerasimos bu yazısında benim anlatmak istediklerimle hayli örtüşen bir yaklaşım sergiler. Marco Polo’nun Asya’ya seyahati ile ilgili şöyle bir yorum yapar; “Hıristiyan Batının Asya’da kaybolmuş bir başka adacığı da Havari Aziz Thomas’ın mezarıdır. Aziz Thomas’ın evrakında daha 4. yüzyılda Hindistan’ı Hıristiyanlaştırdığından söz edilir, ama Hindistan’ın en güney ucundaki bu Asyalı Compostelle’in izini ilk kez bulacak olan yine Marco Polo’dur.

Geriye günümüzde saptanması zor, çünkü uzun süreden beri unutulmuş son bir efsane kalır; Yalnız Ağaç, Kuru- Ağaç efsanesi.”

Yalnız ağaç, kuru ağaç efsanesi, efsane ve mitoloji ile ilgilenen hemen hemen tüm çalışmalarda yer alır. Kimilerinde teklîğe gönderme yapılarak Tanrı benzetmesi yapılırken kimilerinde cennet ile cehennem arasında bulunan tek ağaç kastedilir. Kısacası nereden bakılırsa bakılınsın bir kutsallık ile birlikte anılır. Yerasimos bu yazısında, daha çok Eski Ahit’in son kitabı olan Daniel’i temel alır.

Söze Mircea Eliade'nın bir başka çalışmasından devam edeceğiz. O'nun "Kutsal ve Kutsal Dışı" adlı kitabından. İlk baskısı 1957'de Almanya'da yayımlanan bu eser ülkemizde 2017 yılında yayımlanıyor. Giriş bölümüne şu cümlelerle başlar Eliade: "Rudolf Otto'nun Das Heilige 1917 (Kutsal Olan) adlı kitabının dünya çapında uyandırdığı yankı belleklerden silinmedi. Başarısı hiç kuşkusuz bakış açısının yeniliğinden ve özgünlüğünden kaynaklanıyordu." Uzunca bir tahlilden sonra Eliade sözlerine şöyle devam eder: "R. Otto'nun çözümlenmeleri kırk yıl sonra da değerlerini koruyorlar; onları okuyup üzerlerinde düşünmek okuyucunun yararınadır. Ama bundan sonraki sayfalarda biz olaya farklı açıdan yaklaşacağız. Kutsal fenomenini, sadece içerdiği akıl dışı yanla değil, tüm karmaşıklığı içinde sunmak istiyoruz. Bizi dinin akılcı olan ve olmayan unsurları arasındaki bağıntı değil, bütünlüğü içinde kutsallığı ilgilendiriyor."

Bütünlüğü içindeki kutsal hepimizin ilgisini çekiyor sanıyorum. Bu nedenle "Dinler Tarihi" açısından hicretlerin birer yazılmamış seyahatnameler olduğunu söylemiştim. Bu konuda öncelikle başvurduğum temel çalışmaları sıraladıktan sonra kimi küçük tespitlerimden söz edeceğim.

Bu çalışmaların ilki Anadolu topraklarında doğup büyüyen öğrenimini Musul'da tamamlayan İbnü'l-Esir'e ait. İbnü'l-Esir günümüzden 858 yıl önce 13 Mayıs 1160'da Cizre'de dünyaya geliyor. 1230 yılının sonuna dek yaşanan, olayların anlatıldığı, gerek dinler tarihi, gerek İslam tarihi ve gerekse Türk tarihi açısından temel sayılabilecek "El-Kamil Fi't-Tarih" adlı eserini yazıyor. Birçok açıdan bizi ilgilendiren bu eser hem Anadolu'yu hem de, Mezopotamya'yı çok yakından tanıyan bir bilim insanının görüşlerini yansıtıyor.

İkinci başvuru kaynağımızın yazarı Hafız İbn Kesir. İbn Kesir İbnü'l-Esir'den yüz kırk yıl sonra 1300-1301 yılında Şam civarında bulunan Müceyd köyünde doğuyor. Yazgıları birbirine benzeyen bu iki insan da, Mezopotamya kültürünün etkisinde yetişiyor. Çok önemli eserleri olan İbn Kesir'in ben iki temel eserinden yararlandım. İlk eser "el-Bidaye ve'n-Nihaye adlı yaradılıştan başlayarak 1366 yılına kadar yaşanan olayları anlattığı tarihi. Diğer eseri ise; Peygamberler Tarihi (El-Kasasul-Enbiya)

Son olarak Batılı Çağdaş bir bilim insanının çalışmasını temel aldım. Bu seçimimin iki nedeni vardı. Birincisi günümüz bilim ve tarih anlayışına da sözlü kültürün pek uzak olmadığını sergilemenin yanı sıra, Hazreti Muhammed'i batılı bir bilim insanının bakış açısı ile aktarmak. Bu bilim insanı, 1909 yılında İskoçya'da doğan Prof. Dr. W. Montgomery Watt. Watt eğitimini Oxford'da tamamlıyor. Uzun süre felsefe ve Arapça dersleri okutuyor. 1964 yılında profesör olduktan sonra İslam araştırmalarına ağırlık

veriyor. İslam tarihi ve Hazreti Muhammed'in hayatı üzerine eserler yazıyor. 2006 yılında aramızdan ayrılıncaya dek bu konuda çalışmalarını sürdürüyor.

Montgomery Watt, "Hz. Muhammed Medine'de" adlı eserinde şöyle bir yargıyı öne çıkarır: "Hz. Muhammed'in hayatını ve İslam'ın ilk dönemini inceledikçe, başarısının büyüklüğü karşısında insanın hayranlığı giderek artıyor... Uzağı gören bir kişi, devlet adamı ve yönetici gibi Allah vergisi özellikleri ve bunların arkasında, onun Allah'a olan güveni ve kendisini Allah'ın gönderdiğine olan kesin inancı olmasaydı, insanlık tarihinin önemli bir bölümü yazılmamış olacaktı."

Bu yargıyı tüm peygamberlerin hicretlerini kapsayan bir bakış açısı ile ele alınca, insanlık tarihinin çok büyük bir bölümü yazılmamış olacaktı kanımca. Bir başka önemli konu da, hemen hemen tüm hicretlerin birer yazılmamış seyahatname olmaları gerçeği. Bu gerçekten yola çıktığımızda kimi olaylara daha hoşgörülü bakabiliyorsunuz. En güzel örnek Urfa ve Diyarbakır şehirleri kanımca. Bu şehirlerde hiçbir peygamber doğmadığı veya uzun süreli yaşayıp orada vefat etmediği halde Urfa'da yedi peygamberin yaşadığından, Diyarbakır'da ise, yedi peygamber mezarı iki peygamber makamı bulunduğundan söz edilir. Her iki kentte de, bu bilgileri günümüzde il yıllıkları olarak adlandırdığımız yüz yıl ya da iki yüz yıl önce yazılmış vilayet salnamelerine atıflar yapılarak anlatılır. Oysa az önce sıraladığım tarihe temel olan, biri 788 yıl diğeri 652 yıl önce yazılan temel kaynaklarda böylesi bir bilgiye rastlayamıyorsunuz.

Urfa'da doğduğu ya da yaşadığı söylenen peygamberler: Hz. İbrahim, Hz. Eyüp, Hz. Elyasa, Hz. Şuayb, Hz. Nuh, Hz. Musa, Hz. Lut, Hz. Yakup oldukları yazılıyor. Benzer yaklaşımı Diyarbakır'da da gözlüyoruz. Diyarbakır'da yedi peygamber mezarı, iki peygamber makamı olduğu yazılıp anlatılıyor. Eğil ilçesinde Hz. Elyesa, Hz. Zülküfl, Hz. Harun'un mezarları olduğu Fis kayasında Hz. Yunus'un, Ergani'de Hz. Zülküfl'ün makamları olduğu çok güçlü bir sesle dillendiriliyor. Ayrıca Diyarbakır'da Ahmet Yesevi'nin hocası Şeyh Yusuf Hemedani'nin adına bir mezar bir de çok güzel bir cami var. Hiç bulunduğu bölgenin dışına çıkmamış olan Şeyh Yusuf'un mezarı ve camii yaklaşık Hemedani'nin ölümünden 700 yıl sonra yapılmış Diyarbakır'da.

Bütün bunların temel nedeni yazımın başında belirttiğim "Altın Hilal'de" yaşanan hareketlilik. Hemen hemen tüm peygamberler bu topraklarda görevlendiriliyor. Onlar yaşadıkları yerin idaresine ve halkına tek bir yaratıcının olduğunu anlatıyor. Birçok idareci Babil'deki yönetici Nemrut'un söylediğini dile getiriyor. Eğer tek bir yaratıcı varsa o da ben olmalıyım savını ileri sürünce, görevlendirilen peygamberler hicreti yaşamak

zorunda kalıyorlar. Bu yolculukların büyük bölümü Kuzey Afrika ile Babil arasında gerçekleşiyor. Bu iki nokta arasındaki temel konaklama alanı da Urfa ve Diyarbakır olunca, yazılmamış seyahatnamelerin doğası gereği iki kent yaşananları efsaneleştiriyor. Kısacası kutsalı sahipleniyor. Hem de yarışircasına.

Yazılmamış seyahatnamelerden kasıt süreç yaşanırken tutulan günlükler ve temel kayıtların olmaması. Sürecin hemen ardından yazıya geçirilen kimi belgelerin zaman içinde ne gibi sorunlar doğurduğuna en güzel örnek: İskoçya Saint Andrews Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi A. C. S. Peacock tarafından kaleme alınan Erken Dönem Selçuklu Tarihi (Early Seljuq History) adlı kitapta anlatılıyor. Selçukluların Hazarlarla olan ilişkisi detaylı bir biçimde ele alınıyor. Ne var ki, kimi belgelerin sonraki yazmalarında bu ilişkiden söz edilmediği gibi, önceki belgelerde, büyük değişikliklerin de olduğu gerçeği de sergileniyor.

Yazılmış seyahatnameler de bile yalnızca seyyahın yazdıkları ile yetinmeyip özellikle pek bilinmeyen yörelerde yardımcı kaynaklara da başvurmak gerekiyor. Kimi kez de, Marco Polo'da olduğu gibi o seyyah konusunda yapılan çalışmalar bizlere yardımcı oluyor. Marco Polo'nun hayatını anlatan Laurence Bergreen adlı tarihçinin yazdığı kitap sizi adeta daha çok bilgi edinmeye zorluyor. Öncelikle kitabın ilk sayfasına aldığı İtalo Calvino'nun "Görünmez Kentler" adlı kitabının 177. sayfasında yer alan Kubilay ile Marco arasındaki diyalog size çok önceki yıllarda severek okuduğunuz bu kitabı bir kez daha derinlemesine anlayarak okumanızı sağlıyor. 177. sayfadaki alıntı şöyle başlıyor;

"Kubilay, Batı'ya döndüğünde bana anlattığın hikâyeleri kendi halkına da anlatacak mısın? Diye sorar Marco'ya.

Ben konuşup dururum der Marco, ama beni dinleyenler sadece duymak istediklerini aklında tutar..."

Bence 132. sayfadaki şu diyalog bir seyyahın yüreğindeki duyguları aktarması açısından daha önemli. Marco 15 yaşında ayrıldığı Venedik'le ilgili duygularını bir türlü bastıramaz. "İmparator, sana başka kentleri sorduğumda onları anlatmanı isterim. Venedik'i sorduğumda da Venedik'i. Marco'nun cevabı şöyle olur: Diğer kentleri anlamak, farklılığını kavramak istiyorsan, gizli bir ilk kentten yola çıkmak zorundayım. Benim için bu Venedik."

Marco Polo'nun anlattıkları öylesine etkili olur ki, bir seyahatnamenin ötesinde bir giz, bir sır aranır satır aralarında. Yerasimos bu yaklaşımı çok

güzel sergiler, ayrıca; Umberto Eco'nun "Efsanevi Yerlerin Tarihi" adlı eserinde de bu olgu çok güzel sergilenir.

Montgomeri Watt söz konusu kitabının önsözünde şöyle bir saptamada bulunuyor. "Hiçbir şeyi dışarıda bırakmadan konunun tamamını ele almak, insanın önünde soylu bir amaç olarak durur, ancak ekonomide olduğu gibi bu tür çalışmalarda da azalan verim kanunu geçerli olur."

Ben de Sayın Watt'ı rahmetle andıktan sonra, bu yargısına katılıyor ve dinleyenleri saygı ile selamlıyorum.

KAYNAKÇA

Bergreen Laurence (2018); *Marco Polo*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Calvino Italo (2002); *Görünmez Kentler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Eco Umberto (2015); *Efsanevi Yerlerin Tarihi*, Doğan Kitap, İstanbul.

Eliade Mircea (2017); *İmgeler ve Simgeler*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul.

Eliade Mircea (2017); *Kutsal ve Kutsal Dışı*, Alfa Yayıncılık, İstanbul.

Erhat Azra (1989); *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

İbn Kesir (1996); *El-Bidaye ve'n-Nihaye (Büyük İslam Tarihi)*, Çağrı Yayınları, İstanbul.

İbn Kesir (2017); *Peygamberler Tarihi (El-Kasasu'l-Enbiya)*, Çelik Yayınevi, İstanbul.

İbnü'l- Esir (2016); *İslam Tarihi*, Ocak Yayıncılık, İstanbul.

Manguel Alberto (2009); *Kelimeler Şehri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Peacock A.C.S. (2016); *Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Polo Marco (2003); *Dünyanın Hikâye Edilişi*, İthaki Yayınlar, İstanbul.

Watt Montgomery (2016); *Hz. Muhammed Medine'de*, KURAMER, İstanbul.